

ըթր — կսկուծ հաց. լաւ եփած.

ընշ — հաւերը վանելու համար կը գործածուի:

ընշել — հրել, քշել. առաջ մղել:

ըլէֆ — 1. մրգեղէններու կեղեւը. 2. գլանիկի (cigarette) մնացած վերջին մասը: քի կամ քըի — մանկական լեզուով՝ աղտոտ, կեղտոտ:

ըմհըր — քմ'մոք — քամոք. քամուածը:

ըշթել — անհաստեմ կերպով խօսիլ. անհաստալի բաներ ըսիլ:

ըշպել — յանգիմանել:

ըռղ — գունաւոր լաթ, որով նոր հարսին երեսը եւ մարմնոյն մի մասը կը ծածկեն:

ըռշնայ — տեսակ մը բոյս:

ըռշու ըռշու! — շուները կանչելու համար կը գործածեն:

ըռռիկ — իշու ձագ, ձիու փորրիկը:

ըոծ ըոծ! — էշերը կանչելու համար բացագանչութիւն. նշնպէս եւ իջ իջ:

ըրտնխաշ — քրտն+խաշ — հիւանդութիւն մը, յորում մարմնոյն վրայ փոքր բշտիկներ առաջ կու գան շատ քրտնեղէն:

ըրըրել — որոնելու համար ամէն բան տակնուվրայ ընել. մանրակրկիտ փնտռել՝ նայիլ՝ որոնել:

•.

Օթել — *օթ'թել — *օգ'թել — օգտել — բաւական լինել, հերիք լինել, օգտել. "ուշի իտիւր իւշ լ'օթէն":

օտաւել — նուիրել, ընծայել, բաշխել. "առ քաշէ իւշ իտիւր":

օլրել — ոլրել. իւր — ոլրմունք.

օիլալու — փայտէ բարակ եւ հաստ գլան խմորը բանալու (տարածելու) համար:

օծուկապաւ — օծ+կապաւ — օծի մաշիլ՝ կապաւ:

օղնաշար — օղնաշար:

օռնալ — 1. ոռնալ շներու. 2. անհաստ փխտ արտով մեռնողներու հանած ձայնը:

օշտ — շուները վանտելու համար բացագանչութիւն:

օշտալի — ոլիւտալի. օլիտ՝ ոլիլ ունեցող. օլի — ոլիլ:

օսկի — օսկի:

օսկոր — օսկոր:

օսալ — օսալ. "օսալ շորիւ, օսալ իլիւ":

օտը էլլալ — օտը ելլել, քալել սկսիլ երեխայից. օտ — ոտը:

օրան — օրօրան, օրօրոց:

օրել — օրօրել, օրօրոցը շարժել. "իշ իշ օրել օրել լուշ իշ":

օրթի — օրդի, զաւակ:

օրթի — օրթ, "օրթի, օրթի լուշ իշ լուշ, օրթ լուշ":

օրով — օրով:

•.

Փըշ — 1. օծի քալած ժամանակ հանած ձայնը. 2. արեան հոսումին ժամանակ ելած ձայնը:

Փըշը փըշը — խաղաղ եւ հանգիստ ընանալ:

Փոն — հոն, այնտեղ:

Փոս — հոս, այնտեղ:

Փոտ — հոտ, այդտեղ:

Փուալ, Փուփուալ, բեռան տակ նեղուիլ:

ՄԱՐԴԻՍ. Մ. ԴԱՐԻՍԻՍԻՍ

ՄԱՅՆԱՆԱԾՈՍՈՒԹՅԱՆ

ԳԵՂՈՍԵՐԵՐԻ ՎԵՐՈՐԴԱԿՆԵՐ

(Ընդունուած իւր ժողովով)

Պիտեղեայ հայ թարգմանութեան ժամանակին եւ թարգմանչին մասին պէտքէն են կարծիքները, ինչպէս կը տեսնուի անոնցմէ՝ զոր վերը մի առ մի յառաջ բերինք. Ագգերան կը մտածէր թէ արգեօք հայն ալ նոյն է. գարուն՝ երբ գրեց Պիտեղէն՝ թարգմանաւած ըլլայ: Սուրբան ընդհանուր կերպով հելլենականից կարգը դասելով իրաւամբ զՊիտեղէն, եւ այն կարգի գրեանքն "մինչեւ ժ. դարուն վերջը թարգմանաւած ըլլալով, նոյնը է—ժ. դարուն կը գնէ ընդհանուրապէս, աւելի մէտ երեւնալով վերջին ժամանակին"՝ իբրեւ յետին եւ պահանջաւոր թարգմանութիւն "նկատելով զայն, քանի որ Հատակոտարը միայն ծանօթ էր իրեն, Հրատարակիչը՝ Հ. Ա. Տիրոյեան՝ Բ. դարուն կը գնէ, եւ թարգմանիչը յանունն կը նշանակէ զՍ. Սէնտի, ոչ միայն իւր առաջին փորձին սկիզբը, այլ նաեւ այժմ՝ ամբողջական հրատարակութեան առանձին: Նոյնիցս կամ բուն աւելի ալ հնուածիւն

1 Յետ էջ Գ. "Սուրբ իշ եւ հայ թարգմանութենէն տատարու: Անոնցմէ է թարգմանիչ, այլ ծանօթ ժամանակին յայտ թարգմանութեան: Ի վերջոյն Սուրբան ամառը Սերեօսի ընծայի թարգմանութիւնը, այլ առանց իշ հասնողը զի պատճառաց, բոլոր փայն գուցէ չանդոյն Սերեօսի նաեւ Պիտեղէն զրեաց թերթադարար լարաւանաց Հերակլէայ կոչուե: Այլ որ միանգամ յայն

կուտայ Է. Գ. Նազարեթեան, Թարգմանիչը Համարելով՝ զՍԵԲԵ՝, որ Սինեցիէն գլխի մը յառաջ է, յենչով այն կէտին թէ Սերեա իւր Պատմա-գրութեան Համար գործածած ըլլալու է զՊիսիդէն ալ Է. Գ. ԶարրՏ. յիշելով պէպէտ կարծիքները՝ անկարելի չէ Համարիր ընդունելի որ ՅՈՒՄ. Սարգիստի ալ կրնայ ըլլալ Թարգմանը:

Այոջապի կարծեաց մէջ գտաւ որ վերնա-կանապէս որոշել թէ արեւոյ ընդհանրապէս եւ որն է բուն Թարգմանը: Թերեւս այս ամէնէն եւ ոչ մին: Սերեոս՝ օրինակի Համար՝ գրեթէ անհնար է ընդունել իբր Թարգման Տելլենախոս Պիսիդէայ, ինչպէս իւր Պատմութեան լեզուն իսկ իր վկայէ: Ընդունելով ալ թէ Սերեոս գործածած ըլլայ Պիսիդէայ տաղերն իբր տաղիր, — կէտ մը՝ որ տակաւին ընդունելու եւ տալարացածնելու է, եւ որ մեզի գոնէ ինչքանոյն կ'երեւայ, — բաւական չէ այս՝ զինքը Թարգմանիչ մը Համարելու Վեցօրէից: Նոյնին բնուիտ ենք Սարկիստի Համար եւ, զոր Թարգման անհնար է Համարել նոյն իսկ անով որ Պիսիդէա տալարացեալ Թարգմանութեան էր Սարկիստագի ժա-մանակէն շատ յառաջ:

Բայց ի այն ընդհանուր ժամանակէն՝ զոր Սու-քրեան իր նշանակէ եւ որ տալարացի է (Է—Ժ. գար), իր մնայ միայն Հրատարակելի կարծիքը՝ Սու. Սինեցի Համարել Թարգման Պիսիդէայ, որ ըստ այսմ Ը. գարու առաջին կիտուն ըլլալու էր՝ ինչպէս Սինեցուցի միւս Թարգմանութիւնքն Նեմեսայ, Դիո-նետիոս, Պարապմանիզ գրաց եւն: Եթէ անպատ-ճառ որոշ Թարգման մը նշանակել կ'ուզենք, առաջին ամէնէն յարմարն է Սինեցիէն, ճիշդ նշա-նակէ իրիտա Տելլենախոս իւր Թարգմանութեանքն ինչպէս է Պիսիդէայի Հայերէնը: Բայց առաջաւոր չունիք, թէ առաջին Սինեցիէն է Թարգմանն եւ ոչ ուրիշ Տելլենախոսն մը, որոնց թիւն այնչափ սահմանափակ չէ: Պիտոյից գրաց Թարգմանական մասերը նուազ Տելլենախոս չեն, եթէ ոչ աւելի: Սու-կրատայ Թարգմանութիւնը կառարեկապէս յոյն ընտրելին Տեմեոսորութիւն է, Հճաշուելով ուրիշ-ները: Ժ. գարուն Մագիստրոս նաեւ իւր ընդհանրի նամակները նուազ յուճարեց լեզուով չէ գրած, եթէ ոչ աւելի ալ խրթին: Էնչենաբանութիւնն ընդգրկակ չըլլան մին է մեր գրականութեան, ուր բազմակի գրիները եւ Թարգմանները գործած են, եւ անշուշտ շատեր ալ՝ որոնց անունն իսկ չէ Հա-ղորատ մեզի ժամանակը: Սինեցուց Թարգմանու-թիւնիքն ժանգով են այն բարեբախտ պարագայովն

արեւի զգալազանութիւն Հայերէն լեզուի նորին ի ամանն ոչ ինչ երբայիմ՝ զիտ ենսիմք գաղթի գիտորէն: Կրք առաջ արարեալ էր ի Բաղճ-Սիւն (ԽԸ, 109) զՍԵԲԵՆԻ Սիւհիմա՝ զթարգմանիչ Նեմեսայ, եւ յայս կարծիս Հաստատել կամք նաեւս այսմիկ, Հայերէն ի մերեւ. որու թիւն յաւանոս անց երկուցուց Թարգմանութեանց, այլ եւ ի ժողովի փոխաբերութիւնս ինչ յաւանոս բառից օմանք՝ Համանան յոյնացի ի Հոյ յերկուսի եւս գրու-թիւնս: Եղան եւս որք զանաւ Սարկիստագի Պարա-պմանի Հանցան յօգել ընդ Թարգմանութեան Վեցօրէից (Մատանապարս Հայի. Քրպ՝, էջ 855, ապ. 1889 Վե-նետ), որպէս եւ ՍԵԲ՝ որք միւսն ցեօթներորդ գար փերանալ իմ Հանի զայն եւն:

որ պահանած են անոնց յիշատակարանքն, եւ այս պարագայն նպատած է որ Հայ մտեռնաբան ալ զանոնք իր յիշէն յանունն: Սինեցուց Թարգմա-նութեանց մէջ՝ որչափ մեզի նաեմօք է՝ չի յիշուիր Պիսիդէա. եւ որ՝ եթէ երբեք ունեցած է Թարգ-մանչէն յիշատակարանն, շատաց ինկած կորստած ըլլալու է՝ միւրին ընդարձակ մասին Հետ որը պակսի իւր Թարգմանիչը ինչո՞ւ Սինեցիէն ըլլալ, բայց նոյն դիւրութեամբ նաեւ ուրիշ մը, որ մեզի անծանօթ իր մնայ:

Այս կէտը՝ թէ Սինեցիէն է Թարգմանը թէ ոչ, կարելի է ըստ ինքեան վճռել, եթէ Սինեցուց Թարգմանութեանց Տելլենախոս եղակաւ Թիւնից Համեմատութի Պիսիդէայ առանձնապատկութեանց Հետ: Վասն զի որչափ ալ Տելլենախոսի յուճա-խոս լեզուն առհասարակ նոյն յատկութիւնքն ու-նենայ, իւրաքանչիւր սարկիւրն Հետեւած ըլլալով միւսեան յոյն լեզուի ամէն կայունութեանց, ինչո՞ւ ուրոյն կարգով թիւնից՝ այս կամ այն Թարգման-չին յատուկ ձեւեր՝ չեն կրնար պակսիլ, եւ չեն պակ-սիր: Էսամեմատութեան անհնելու է ըստ այսմ՝ ոչ այնչափ ընդհանուր գծերը՝ որ նոյն են բոլոր յու-նարանից չով, եւ՝ իբր պարզ բառամիտքը՝ անոնց չըլանեն գուրս ալ աղաած են եւ նաեւ այսորս մեր արդի լեզուի մէջ թորուցած բառակալութեանց մեծ միտքը մը (— արդի լեզուի ալ գիտական եղանակով մեծագոյն մասը, —) որչափ առանձնա-յատկութիւնքն անհատ Թարգմանչացի: Ասոնց նոյնութիւնը կրնայ միւսեայն Թարգմանչին գրչէն

Ի Օրինակներ յիշել գրեթէ անհնար է, սինչափ յառեւն են յիշանաւ. առաւթիւնք որ Հաստատուցան միւս յաւանաւներու չով ալ կան: Բազմակի բառեր արեւի նշանակիցներ ալ վեր իւրաքանչիւր անց՝ մասնաիւր ընելով ՀԻ, ուր կրնան օրինակներ տեսնուիլ: Բայց ահա հոս ալ քանի մ'օրինակ՝ Պիսիդ. 388 "Ձերմիւրեմեան" (τετραμύριον ...) կարգն ամենին կապ ունեց չնայ որ ունենայ Պիսիդ Թարգմանի Հետ որ կը գրէ՝ "Արիս եւ Փոսիս եւ Նեմատորիս եւ Մանգիոն լստիերիւրեմեան" (τετραμύριος) կապն ստատային (սեւ ՀԻ, Բ, 578): — Պիսիդ. 191 "Մի գէտ եւ սպարաօղիտութիւն մը" (δραχμή), Հարկ չնայ նոյն Թարգմանչին ըլլալ, երբ կը կարգուցէ "Մի կարեւորեց եւ արեւոս նի. լեզունս ստատաօղիտութեան, կամ "Գերազայն եւ թեմար Լատուս անգիտութիւնն, այս-ինքն՝ Լատուս, եւ Նեմանիս եւ Դիոնետիոս, որմ Մու-գիստոս, Ընտրեցի եւն. (սեւ ՀԻ, Բ, 383): — Ընդհա կապակց Պիսիդ. 889 "Գիւրապութիւն, ուրիշ իմաստով կը գործածուի (էՅՕՂ) — "Կիւրապութեան" քան Սինեց. այն կամ Դիոնետայ չով, ուր Կիւրապութիւն իմաստը (επιτεροποιετης — "էպիտրոպութիւն, սեւ ՀԻ, Բ, 542): Պիսիդէա ամէն անց "սեւսութիւն, եւ յարակիցը անգիլ կը Թարգմանէ. սիւսլան է յայնմ որ միւսն անգլմ յործօսպիս (երեւոյ, գեղեց) Թարգմանեւ է "Գիւրապութեան" (սաղ 672), ինչպէս վեր նշանակեցինք: Սինեցի կամ Նեմանից Թարգմանի Լնդհակառակն միւր ծրից (սեւսութիւն) բառի անց կը Թարգմանէ "Երեւոյ" (սեւ Մատ. Մանր Ուսումն. Բ, 181) Այն անց նշանակած եւ ընդհ. անարմարտակա-թիւնը Նեմանիցի (սպաւեւ "մոյն" ու զՄՅՂ հոգի եւն) ընդ-հանրապէս չենք գտել Պիսիդէայ չով. օրինակ՝ Համար "ժայրը որմսութեան, որուն անց Պիսիդէա յորինած է՝ ինչպէս նշանակեցինք "պարագութեան ժայրութիւնը" (սեւ վերը) եւ անթիւ ուրիշները: Անթի կը զարեւ միայն "պալա-

բլաւը ցուցնել, հաճառակ՝ տարբեր թարգմանիչներն Գոթախարար Հոս ոչ տեղիչ անկողութիւնն եւ ոչ առանձնաբար թեման անկող շրջանակը կը ներեն մեղի քննութեան առնուլ Սինե-տիլ բազմութիւ թարգմանութիւնքն եւ համեմատել Գիտիւրոյ Հետ։ Այս կէտը կը թողուց այլոց քննութեան։

Թարգմանութեան ժամանակը ճշգրտելու համար ապահով կառուած մը չենք գտներ ական թարգմանութեան մէջ, թէեւ կան մէկ երկու նշանուոր պարագայներ։ Ուշ ժամանակ կարծես կուզէր ցուցնել այլեւայլ ընթերցումներ, օրինակի համար յետագայն ժամանակի յաւանդներն հնչման համեմատ սա ուղղագրութիւնը «Νεῖλος» (Νεῖλος, հնոց՝ Կեղոս, առջ 864) կամ «Գուլինոս» (Ιαλυνός, առջ 944) եւ նմաններ, եթէ միայն ապահով բլաւիցն այս ընթերցումները։ Բաց ատի յանն առաջադրուելիւններ միշտ ապահով յայն չէ յետագայն ժամանակի մը։ Չենք կրնար մտաւալ նշանակել նաեւ սա ընթերցումն (առջ 911) «Եւ մի աք ի Կոս իզուպիւ, եւս, որ աւա տարչ գրուութեանն ընթեռնելն նաեւ իզուպիւ», մնալով միշտ յետագայն գրումով ձեւ մը՝ «բազումս կամ բուն հնոց՝ բազման, յետագայ՝ բազման» փոխառուել բառին։ (εις ὁσφορισιν . . . βαλίσμου, աստի β = φ.) Գաղափար յետագայն ձեւ մըն եւ նաեւ (առջ 1293) «Որ սոսկորութիւնն այս օրացան աղբը ժողովք (σὺν ἄλλῃσιν Σηροικῶν) մանկ զպայծառ մանկն ներթա»։ Մեր հնոց ստուգիչ բառարկն անձանակն է «պարիւս»՝ պարսիկ բառը, որուն տեղը կը գործածեն «Կարս» փոխառութիւնը։ Եւ Բուլղոցայ «աղբաւ»՝ որ կը կապուել վերջին հետ, բարբարիկն ուրիշ բան է՝ սեփական միայն փոխ առած են «պարս»՝ ինչպէս նաեւ «շերա»։ Այս կէտը ստուգիչ մտադրութեան արժանի է։

Գտն անուան երկուքին մէջ ալ սխալմամբ թարգմանուիլը բաց չենք հոս նոյն չէ սխալմամբը։ Նմանօրոն թարգմանած է «Հարգաւորութիւն» (սեւ անդ՝ Ա. 20), Գիտիւրոս՝ «Ստուգարան»։ Այս անգամ կարծեմ թարգմանիչ նոյննութիւն չի ցուցնել, քանք ինչպէս հիմնովին վնասելու համար՝ անհրաժեշտ է աւելի մանրամասն ուսումնասիրութիւն մը։

1 «Բաւաւաւ», արդէն Ե. Գարեն (Ա. Գաթ.), Բարսեղ, Ուրիւր, անս Հ. Բ. 429)։ «Բաւաւաւ», Խոր. Աւի. եւ այլն։ Բայ՝ բաւ իւրման (Hübischmann, Gramm. I, 263) արտաբերել փոխառուել ձեւով է՝ Նշանակ յետագայ ժող. կայ «աղբաւ» ձեւը. (սեւ Հ. Բ. I, 280)։

2 Բուլղոցայ (Գ. ԺԺ) գրածը «Ետպոս սփիւթաւաւն աղբաւ» (Գ. ԺԺ) չէ նշանակել «Կըս աղբաւ», արդեւ չէ, ինչպէս կը անել Հ. Բ. (Ա. 279) ալ բարբարիկն ուրիշ բառ է ուրիշ իմաստով, ինչպէս Հիւրման ալ կը նշանակել (Gramm. I, 107, 244, 515)։ Հնոց գործածածն է «Կարս» (καρσ), փոխառութիւնն արդէն Ե. Գարեն (Ուրիւր, Ա. Գաթ.), Բարսեղ, եւս, անս Ե. Բ. Բ. 253) եւ անկէ այլեւայլ անմաններ։ «Չերս» գտն Բարսեղ ալ, բայց իւր օրոյն անուն (Ա. Գ. Բ. I, ապ. Ա. Եւստ. Էջ 157) գրեւով «յայն» քանոյն օր ինչ իբրեւ, որ է ինչպէս Բարսեղ եւս, Հմմտ. նոյն Բարսեղ գրածը «Բարսեղ» (Βαρσέλιος) նիւթիլ է մտադրել կերպարայն եւս. (սեւ Ե. Բ. I, Ա. 1092, Բ. 478)։ Ինչպէս ասանցն էլ շատ ուրիշներն կը անուանի նախնիք՝ «Կերպա», ալ նոյն իմաստով կը գործ-

ծածանակը ճշգրտելու կրնայ նպաստել նաեւ հայ թարգմանութեան վերին սորը (տոյ 1855)։ Գիտիւրոս հոս կը մտղմէ Հերակլէն եւ իւր օրոյն համար «Անցն գիշնանութիւնն սորա չորսով երկուքի, զայս ունելով հաստաարկ՝ յաղթանակ երկրորդ յաղթանակն արժատուարիլ կ'վերայ թշնամաց, եւ զայս անյայտ բարբարոս է հուգ Գոթիւր» եւս, վերին «Ի հուր գաւուն» բառերն արդէն չկան այս ժամ հայերէնին մէջ՝ յարակից բայը վերջաբանով (առջ 1859—1910) բայց ասոր տեղ կ'աւարտի հայն այսպէս՝ «Եւ զայս անյայտ բարբարոս է»՝ զհոգիւրն էս իրաւել իրաւել հարաւորը, Հրատարակիլն իրաւամբ կը նշանակէ որ «Ի պարագայից ժամանակին արտնելալ թարգմանի, կամ գուցէ ալ որ ի նախկին զապափառաց անոր, յաւելու զերթականն ի օրոյն ի հայրմ»։ Եթէ «Հապարախը» անուան մտքը անունը՝ կրնայ նպաստել ժամանակը ճշգրտելու, յիշելով օրինակի համար Բուլղոյն օրերը կամ նոյն ժամանակները։ Միայն թէ հոս ալ կրնան խնդիրներ ելլել։ Բարբարմանըն եւ այն թէ օրեւէ հին գրէն մը, կամ արդէն իսկ մի գուցէ արդէն յոյն օրինակն՝ զոր հայն առջինն ունէր։ Գիտիւրոս ինքին անշուշտ չէր կրնար Հապարախըն այս ոճով յիշել։ Բայց իրմէ քիչ մ'եղան յոյն գաղափարողներն նուազ պատճառ չունէին նոյնպիսի մտղման մը ինքնուրու բան նոյն իսկ Հայը՝ իրենց շարժով։ Եւ կարծես այսպէս կ'զած բլաւու է, մաղթարար նաեւ յաւելուարի մէջ Հերակլէն եւ իւր յաղթապա ուղղուած բլաւով՝ «Եւ զՀապարախն եւս իրաւաւ էլ իր արդէն հոգի»։ Բուն հայ մը վերին բառերը կցելու պատճառ մ'ունենալու չէր։ Թողուցն այն պարագայն ալ որ «Հապարախը», անյայտակ ոճով կը կոչէին Հարեւորիլ աղբերն ալ. եւ այս՝ աւելի ուշ ժամանակ մը կրնայ ցուցնել նոյն յաւելուարին ներմուծումը։

Այսպէս կամ այնպէս գտն մերմուտարպէս ծանօթ են այն գարեթի՝ որմ յաւելու է արմ եղան չէ հայ թարգմանութիւնը, գարեն Եւստ. Գիտիւրոս Եւ. Գարուն սիրողը գրած է, իբր 628ին։ Հայ թարգմանութիւնն ամենէն կանուխ նոյն գարուն վերջերէն կրնար բլաւ. բայց ըստ երեւութին քիչ մ'աւելի ուշ բլաւու է։ Տեսնալով որ շատ տարբեր յոյն թարգման մ'ունէր հայն իւր առկէ, երբ թարգմանել սխաւ. օրինակ մը որ արդէն ծանօթ յոյն օրինակներէն շատ մը չեղէ՝ մերմուտարպէս աւելի անոր զոր սլա թարգմանն ալ գտած էր Գ. Գարուն։ Այս ամէնը եւ յառապակն նմանաշինել ընթերցումն շատ մը չի փոխութիւնը, օրոյն մաս մ'ալ բուն յոյն օրինակին մէջ արդէն այսպէս կը գտնուէին, կը ցուցնէ որ Գիտիւրոս քրիւն վեր բաւական ժամանակ անցած էր, եւ սղեղնաբիրը ձեռագիր գրութիւն ընկալան ընթացքն ունեցած՝ չեղելով ձեռագրել ձեռագիր, կրնով օրագրութիւններ եւ նմաններ։ Անենէն քիչ գտնէ գար մը գնելով այս ամենուն միջեւ հայերէնի թարգմա-

անեն։ Իսկ Կարիւրում, յետագայ ժող միայն կու, Հ. Բ. (Ա. 279) կը յիշէ Կարիւրումագր, Կարիւրագր եւ Գանձարան։

Պիսիդիս:

- 108 Կայիւնք փախչի՝ եւ շարժուք կայ մնայ,
Կայս զշարժութիւնն ունի անհասարար...
- 125 Ոչինչ է որոս չափ, բայց անչափութիւն...
- 132 Քանչի մեծ է՝ որպէս Աստուծոյ փոքր սոխոս,
Կամ քնացոյ՝ որոսցեալ, որոյ յոշունն ոչ գոյ,
Մինչեւ գալարեցէ՝ որ կառոյցն զնա՝ բան...
- 217 Ո որ զսկայս զայս զարեգանի ստացաւ...
220 Չհասարակաց անի, զգեղեցիկն բեր,
Չամենայնի կերպերէն հուր, յորժամ ի ներքոյ
Երկրի է՝ գինը:
Իսկ գեր ի վերոյ՝ քան զերկիրս՝ միակ տուրքեան...
- 248 Այլ որպէս զի կարգ զնել ստացուածոց
Գեղեցիկ կարեայ եւ իմաստուն իշխանութեան.
- 260 Ձու լինել կորստ զանի՝
Չանասարձք պաշտպանութիւնն անել ի ներքոյ...
- 265 Որպէս զի լիցի խառնումն ինչ՝ որպէս յամուսնու-
թեան
Եւ լծալեալ՝ առ ի ծնունդն երկրոցն
Գեղեցիկ ծնունդս ցուցցէ զերմանելոցն աղայս...
- 268 Որպէս զի աշխարհս այս որպէս առեւ մեծ է
Անխախտ ցուցցի, չորից անայք օրինակաւ,
265 Անեղ ի ներքուստ հաստատութեան ընդդիմա-
նեցուի...
- 944 Որ Գաղիանոս քաղէիցն մարտն զախտս
915 Դառն աերեւով եղիցի,
Չամենայնք անասնիւնայն նովա արեւալ:
Եւ ինձ զարեւ սոյնի վարչեւոյ
Ըմբէ՛ անտարեւոյ՝ եւ մարտն զախտն:
Դառն աերեւով կարգւոյ մարտադեղով
950 Որպէս փախէ զմարտս այրեցաւ:
Իսկ զգալար սեղ կերեալ շա՛ն
Չգայսի՛ զախտս սեռ մարտոյ.
Եւ գայլք զհող զհողապաշտ՝ զնդուռն,
Առիւծ՝ զգաւիկ, եւ չա՛ն՝ զգորտ:
955 Իսկ նախաք զանամեցիկն անգամուսնին
Կերեալ՝ ի բաց թընտնէն զհայտնութիւն:
Եւ առանց Ափրիգայ՝ աղբրեղայ աստուծոյ՝
Արաբիլ ուստ զան, եւ սչ անասնայ:
959 Ուստի՛ շնէ Կատովփայն ընտարեալ
960 Հրեզնէ շունչ, ընդ ուրեղանք:

Վարդան:

- 108 Կայիւնք փախչի եւ շարժուք կայ եւ մնայ:
- 125 Ոչինչ է որոս չափ, բայց անչափութիւն.
Մեծիկ Աստուծոյ՝ փոքրիկ թիւն.
Կանգնի (V տիւրս զուրկ) ոչ զաղարէ, մնչեւ
զալարեցէ՝ բան՝ որ կառոյց զնա. (D զայա-
րեցէ՝ զգրանն, B եւ լաւս. եւ զալարեցէ՝ զնա
բանն):
- 217 Չարեգան անձ՝
Գհասարակաց անի, զգեղեցիկ բերն (A գհասարակ
անի, D գհասարակաց գեղեցիկ բերն): Գանձա-
կերպիւնն հուր (BV գանձակերպիւնն հուրն),
զմանի տուրքեան (D զմանիկ) եւ զմուտն
գինը:
- 249 Այլ զի գեղեցիկն գինից կարգս, դիմառ ուր-
կարս (V շունի՝ կարսոյն) մեծի ջահիկն:
- 255 Որպէս զի լիցի որոս նշուլիցն խառնումն ինչ, որ-
պէս յամուսնութեան (D ամուսնութեան), ծնա-
նել եւ սնուցանել զերմանելոցն աղայս:
- 263 Ի տանս յայտնի՝ կառուցեալ ի շորից սեանց ի
ներքուստ հաստատութեան ընդդիմանեցուի:
- 944 Բազէ զամանադ աղայն սորէ
զառն տերեւով եղեցի. (Նշուլեւ եւ ծիծառն
զառաւարդ անի ծաղուցն, Կ- 1318):
Ինձ՝ զայսք կեղեւով կաղնոյ մարտն զախտս, եւ
զարիւն փայրիկն սոյնի (ΔC ընտն). V առ վարձ,
ուստ զայրեցած մարտն փախէ զանգիւռ ուստիով
շուն՝ զայսք սեղ անտիւրով՝ ընկնուալ զանա մարտն
- գայլք հող ուտելով, եւ նապաստակք զնդուռն,
առիւծ՝ զկաղիկ, եւ չա՛ն զգորտ.
Նախաք զախտանն (D լաւս. զախտանի),
եւ արաբիլ ուստ զան եւ սչ անասնայ:
- 959 Կատովփայն (ΔC կատովփայն, D կատովայն)
թալան է. որ իսկ վարչայնոյ,՝ հնուր բերա-

է Վենետ. «Կայիւնք շարժի (փի. «փախչի», = զՅնչէ)
եւ շարժուք կայ մնայ», չմտաւ. առջ 178 եւ վերջ:
է Արդեւ Անասեանց օրինար. իսկ Վենետ. «Հա-
փնախորհիւնն հուր» (առ չո՛ւ քանդօթոյ), զոր արգելն անասն
է վարդան, եւ այն ըլլաւ եւ թարգմանչին դրամն ալ:
Նշիք բառն ունին նաեւ լատ. անասնալուչ գիրք՝ Իմաստ. ԺԶ.
25. (անս նաեւ ՀԲ. Ա. 62):

է «Գար ի վերոյ քան զերկիրոյ ունի ուղղութեամբ
վենետ. (Սժճճ ծէ զիյն յիյն) իսկ Անտ. օրինակն փախ-
մամբ՝ «Իսկ փխիք ի փոյս քան զերկիրոյն եւնի:
է վարդանայ այս նշանաւ որ ընթերցանքն մասին կ'ընէ
Ուրբանոս (Իրգմ. 1875, էջ 256) քիտ որ համարեց Վարդ-
անայ յայն ընտրեմն անփայլեղ թարգմանած ըլլալուն
փառս զվանի, ահա գայլն տիյն մօն նշանն եւ թարգ-
մանած դիմառն», Սափայն պէտք չկայ ամենեւին այսպիսի
մեկնութեան, եւ վարդանն ու թի՛ յայն ընտրեմն փախ-
չիկօրէն, այլ հայերենէն, ինչպէս արգէն համամասն-
ութիւնք զը ցուցնեն: Վարդանայ «դիմառն արար կարօն
(փի. «Հառ լինիլ կարօն, եւն) պարզապէս փառ զբռնութիւն
է, յիսթմամբ պիտիեղայ յալբոս առիւծ «Դիմառնարար պաշտ-
պանութիւնն, եւ բառը գրելով՝ «Դիմառնից առիւծ մէլ՝
կրնայ ինդրական ըլլալ թի՛ ինքը վարդան ըսած է շփո-
թութիւնն թի՛ իւր գործելոյ հնարքն բրն մը: Թամանայն
դէպս արգի բոլոր ձեռապիթը փապէս պահած են նշին շփո-
թութիւնն ընթերցումը:

է Արդեւ որ. Անտ., իսկ Վենետ.՝ «Եւ լծալեալ է
ծնանել երկրոցն զգեղեցիկ ծնունդս, զերմանցն աղայս ա-
ռեալ զուսինն (Անտ. «առեալ լուսինի»), ընրա՛ փառայն եւնի:
է Վենետ. «...կիրքս զառն քի մեծ, եւնի:
է Ստերեան (անդ՝ էջ 257) «Եւ նա՛ն՝ յայն իս-
րադ, այս երկու բառից նման զուսինն խառնելով կամ
թարգմանն կամ վարդանի, Ուրիլն է առաջինը վարդան
պարզ օրինակած է նշին սխալմունքն, զոր չէր կրնար ալ
իմանալ, բայց փայն կ'էն յայն ընտրելը համամասն: Բայց
ինքը յայն ընտրելը չունէր առիւծ, այլ հայերէնը: — Այս
մարդը մտը (944-58) շատ աղաւաղ ունի V կամ Թի մե-
նաքին, այսպէ՛ս՝ «Գն. ինձ մարտն զառաւ արեւանք վայրենի
սոյն, ուղղան զայրեցած փախէ զհեղեղ ուտելով, շուն զա-
րք սեղ կերեալ՝ ընկնուալ զանա մարտն, գայլք հող,
նապաստակք ընկնուալ, առիւծ զկաղիկ, եւ նազս զգորտս,
նախաք զախտանն, եւ արաբիլ ուստ զան եւ սչ անասնա-
նայն:

է Հոս ինչպէս կը անանի ի չկայ «Վարդանայեցոյ
մեկնաբանութիւնը, բայց կայ սորիչ տեղ մը՝ առջ 932, որ
պիտիեղայ հայերէնը մաճած է 11 առիւծ, որ կը սկսին՝
«Ուստի՛ առեալ Կատովփայն, որ իսկ վարչայնոյն», հրա-
բերէ բերան, առաքէ զգրին ի շունչ անպակնելի, Երկրի
կայս անայք դերման իւր եւ հայրի ի նմարհ: Եւ ի վայր
հայերէնը շաքարած զմեան, եւնի վարդան այս առիւրը
անասն է:

Պիսիդիս:

Եւ ի խնարհ զհուման բացն չընէ...:

- 977 Եւ փոքրիկ հեղու գերեզմանի՝ գաղան
կրկնապէս ապրանք, հասարակ ցոյցան.
Հանգի ի քան գոյով՝ հոգ անի գրեթե.
980 Ուստ գաղան, եւ որդեա ընդ խաղաղով՝
Ընդ նստայն տեղին
Արտաք երանե տղէ:
988 Իմ այլ հաւ իմ բնաւորեալ (որում անուն է
արջիւղաւ)՝
Սա կերպիւր ի ճանցեալ
986 Մոյ՝ յառաժանու գաղանի.
Եւ ցոյցանելով զհուման որսի բարեկամի,
Ի սեղանայն կերակրեց զառաժանեալ,
Հորժամ զհեղուան մերս տեսանէ:
Հնէ, եւ թեւզն բախէ.
990 Եւ մաղարմըն քորէ, եւ նախ քան զգաղանեա
Քարալ կենաց լինի առաքմանն,
Եւ յանգրեան զեղանոցն բարեկամ,
Որք այն մարտակից լինի ի նեղութեան բարեկա-
մաց իւրեանց...:
1030 Ո՞վ աւազանի գաղան առնել օժանկանն, (որ
կոչի էնքեղեւ...)
Անարգանգ գոյով, առանց սերման,
Երկր ի կոյղին
Ջատառանան սերմանեալ ի աղբի,
Բուռուցանէ զուստ օտար ծննդեաւոր:
1085 Եւ կողմալոր լինի ծովային:
Եւ ոչ խոսելով՝ առնել բնութեան
Թէ այնիւ յանցեալ Մոլոն գաղան՝
Կող լինի զաղան գաղանեալ...:
1318 Ուստի՝ առնէ ծննդան՝ ոչ երեւելով
Անց երեքօրեայ՝ աշու,
1320 Դաւաղի ինչ շփեալ ընդ բերան...:

Այս համեմատութեանց մասին հարկ չկայ
երկար դիտարկութիւններ ընել: Վարդան գործա-
նած է ուղղակի հայ թարգմանութիւնը, ոչ թէ
բնագիրը, որ արդէն ինքեան հաւանական չէր, իւր
բոլոր միւս աղբիւրներն ալ հայերէն թարգմանու-
թիւնքն ըլլալով: Գնէ երկու տեղ որ ուղղակի յայն
բնագիր մը թարգմանութեան կարծիքը առած էին
Սուրբնանի, այժմ՝ բոլորովին կը մնինաւին, եւ ճիշդ
հակառակը կը ցուցնեն: Վարդան պահան է մին-
չեւ անգամ սխալ կամ շփոթեալ թարգմանու-
թիւնքն, ինչպէս “Լուս” (փիւ. “կարագը”) զգորտը,
եւ: Իրեն ինքնապատուկ երեցած “Գլխաւս արա-
ր

1 Հայ. արարածն է իրաւ արմի “գերեզմանի գաղանն”,
Օրբնան էր “գերեզմանի”, Թոյնն է՝ նըջօղէր օր օրից,
բառապիս “Գլխաւսաւ”, նոյն իմաստով. այսինքն՝ երկու-
կնիցալ:

2 Թուելուտեա լուսանցաբարութիւն մին է հայերե-
նին, յաշարին օրեւէ անուն լուսնի հոս: Հայ լուսանցաբար
Փրլանն գիտեր “հասանք” անուել. (տես ՀԲ, Բ, 898)
Վարդան առնելով այս ալ՝ ինչպէս օրմեանը՝ թէն. “արա-
քաղաւապ մեւով, կը ցուցնէ որ իւր գործնան օրի-
գեայ օրեւան արդեն լուս հին գաղափարն մըն էր, երբ հայ
բնագիրը յաւելու անկեր ընդունան եւ որքաղաւտն:

3 Նշանուար է յաւելուտեա անով որ լուսանցա-
գիրը յայն բնագիրը համեմատած ըլլաւ: Եւ, ուր կը գտնէր
տնը ճիշդն, զոր թարգմանը “անաւուկ” փոխադրած էր
պարզապէս: Բայց լուսանցաբարը կրնար նաեւ բարդիւ
գիտեալ նշնել. (տես ՀԲ, Բ, 880 “Ենքեղեւ”) Վարդանայ
“անքեղեւ”, նոյնպէս ապա աղ է:

4 Եւթիւթիւթիւն մին է՝ կընէ ոչ զբայտ աղաւաղա-
լութիւն՝ Վարդանայ բնուր թէ “անքեղեւ, որ իւր իւրաքանչիւր

Վարդան:

Նոյն յերկիր առաւել, զի մի Թաւանցէ զգը ի
կենդանեաց:

- 977 Եւ են որք խորամանկութիւնս ունին, իրեն զհիւ-
ղան փոքրիկ, որ գտաւ ի քան գտաւ գերեզմանը
(Ա գերեզմանը) գաղանն, մասան եւ առաւ զա-
մենայն փորտիւն, եւ ընդ նստայ տեղն ի դուռս
եղանէ:
983 Եւ հաւն արգեստ կերպիւր ի մոյ՝ որ մոյ յա-
ռաժանն հիւղանի, եւ բարեկամութիւն կա-
նալ ընդ նա՝ Կէ. եւ թեւահանեալ (Բ
թեւահանեալ) փոքր, եւ մաղարմ քորէ, յա-
մեթ՝ որք մեղանան զեղան սերեկացն:
- 1030 Զուկն անքիւս (Բ արեւուս, Գ արեւուս), որ կոչի
Լուսար, արմայն ոչ ունելով, բայց մոյն
գլխուս եւ մերկ կողքի, ուստի կոտորաւալ
(Ը կոտորաւալ, Բ կոտորաւ) անկէ եւ առնէ
գաղան: Ուրեմն հաւաստի է (Բ հաւաստի է)
կին ի կոյղն Ագամայ ստեղծեալ...:

1818 (Բաղէ գլխանգաղ աղան արբէ... եղեգի. Կ-
944) Նոյնպէս եւ ծննդան գեաւարեալ անի
մաղանց:

կարտա մեծի ջահին, ոչ թէ յոյն բնագիր մը կ'են-
թագրէ. այլ ընդհակառակն խառնակութիւն մըն
է հայերէնին կրկին առեղանն՝ (250) “Զմա արար
կարտա ջահին (251) զիստաւոր պաշտպանու-
թիւնն, եւ: Վերջին բարբ քառն է որ լուսնուս
է “զիստաւս արաւ” բառերուն: Վարդան մինչեւ
անգամ՝ արդէն արագրեալ եւ լուսանցաբար-
ութիւններ առնեցող հայ օրինակ մը տեսած էր. իրեն
քով կը գտնենք հայոյն լուսանցագիր-յաւելուտե-
նեքը՝ “կանտիղէպս որ կոչի Լուսանայեցոյն”, “Հաւ...
որում անուն է որդիւղաւ...”, “անաւանն որ կոչի Լուսի-
ղաւ”, ինչպէս արդէն նշանակեցինք: Իր օրով հայ-
իր տեսած մ'անուն նեղեցին. մինչ Պիսիդիս պարսկա-
թեմայ բառն է թէ նոյն օժանուկն անորապէս ըլլաւով եւ
կոյղն մոյն ծննդանով “Կաղաւալ լինի (= յաւելուտեալ
յնպէս) ծովային, եւ: Ինչպէս նշանակած էր արդէն Սուր-
բան (տե՛ք է՝ 257):

5 Պիսիդիսայ հայ թարգմանն լուսնութիւն մ'ըտն
է գրելով Եւսիլ համար “կող լինի զաղան քաղանու”, ուր
յոյնն է՝ πλουτὸν γενεσθαι τοῦ βίου (Միւն տօ՛ւ γένουս
= Հայ) λουτὸν γενεσθαι, այսինքն՝ “կող լինի զգնեալ (Միւն
լուսնի) ինչպիսիւն, Թարգմանը լուսնութեան է յաղան (նի-
նել եւ: Եւ) λουτὸν (գտնան քաղան, նեղեցի, որմ անուշա-
գաղանեալ)”: Օրինակն ալ հոս աղաւաղ է՝ կարգաւով.
“... զաղան ի յաղան, Վարդան իմաստ մոյն առնէ
“կին ի կոյղն Ագամայ ստեղծեալ”:

6 Վարդանայ քով այս խոսքը բուն վերն էր, կից ու-
րիշ խօսքի մը, տես 944: Այն տեղ մեր օրինակը
V լուսնի այս ամբողջը, ինչպէս նշանակեցինք, սկսելով
947 աղագով:

